Regionalizacja fizycznogeograficzna

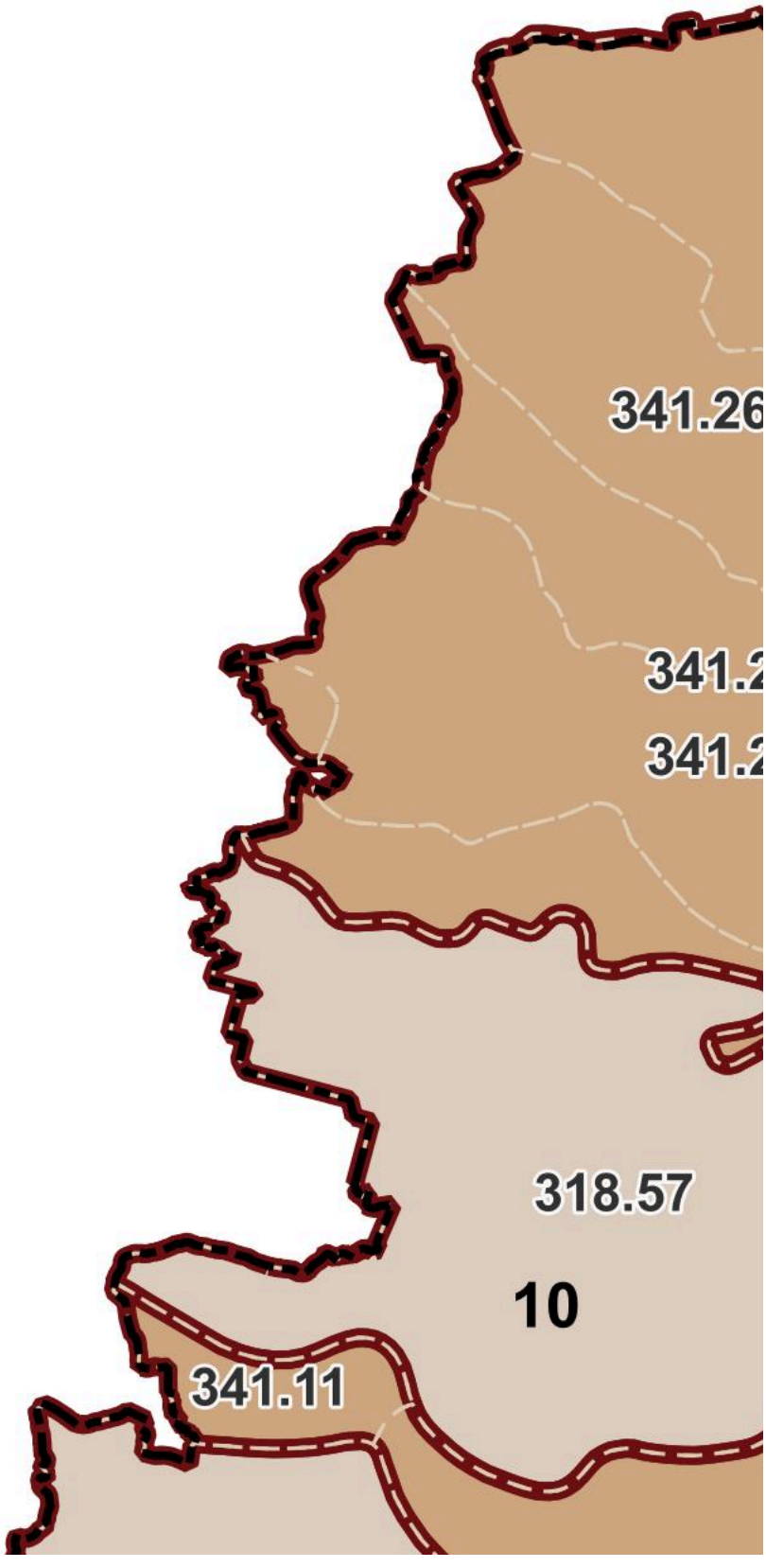
Najbardziej intensywne studia nad regionalizacją fizycznogeograficzną w Polsce przypadły na okres od lat 60. do lat 90. XX wieku. Powszechnie akceptowaną i stosowaną stała się regionalizacja opracowana przez Jerzego Kondrackiego. Koncepcja podziału Polski na regiony pojawiła się już w latach 40. XX wieku, z biegiem lat Kondracki stale ją rozwijał i modyfikował. Ostatnia wersja została opracowana w 1994 r., a opublikowana w 1998 roku w podręczniku pt. „Geografia regionalna Polski", i stała się obowiązująca. Regionalizacja Kondrackiego była opracowana w systemie dziesiętnym i nawiązywała do regionalizacji krajów sąsiednich. W przyjętym kodzie pierwsza cyfra oznaczała podobszar fizycznogeograficzny, kolejna prowincję, trzecia podprowincję, po kropce cyfra czwarta stanowiła wyróżnik makroregionu i piąta – mezoregionu. W obrębie granic województwa śląskiego znalazły się 3 prowincje, 5 podprowincji, 10 makroregionów i 28 mezoregionów.

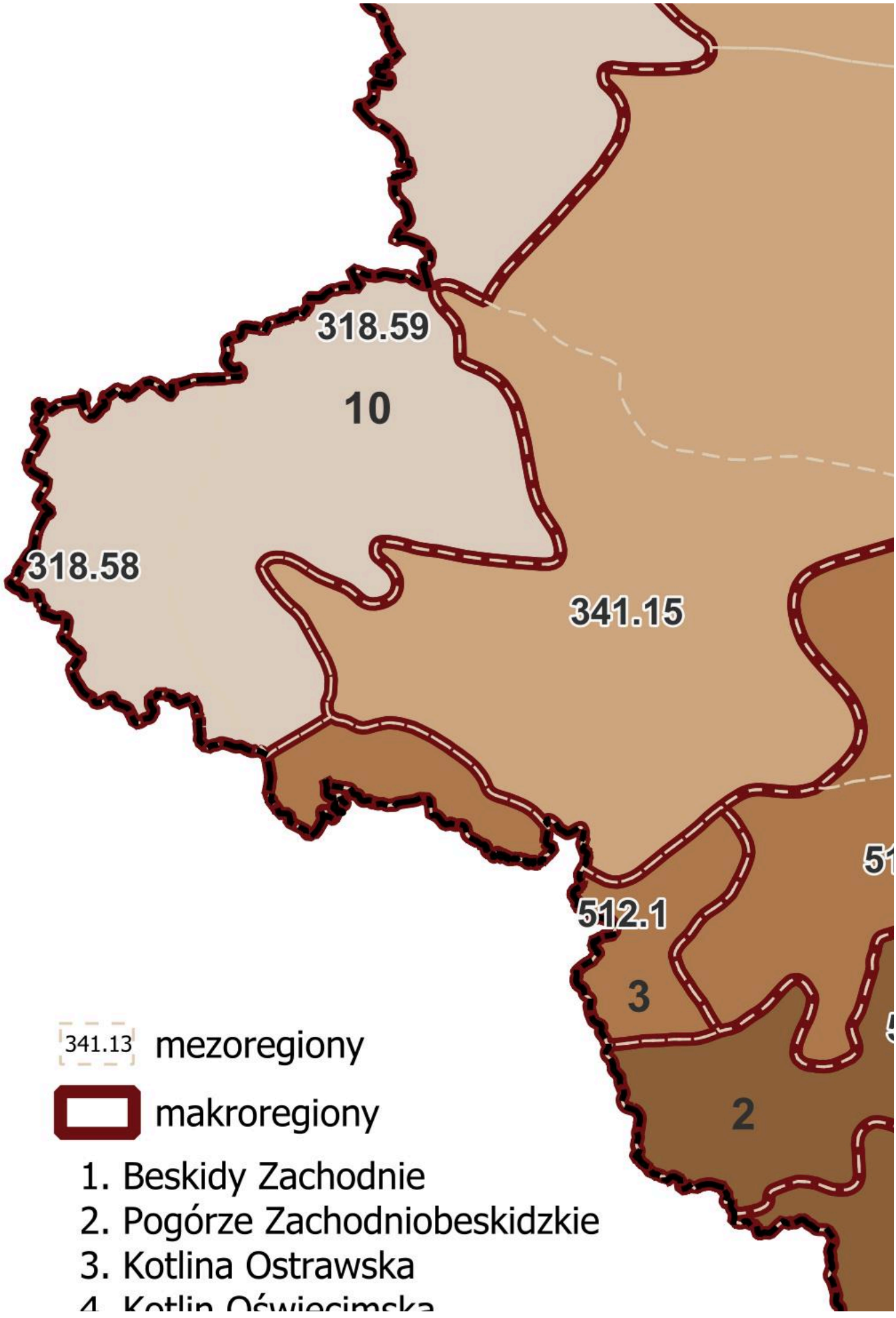
Ryc. 1. Prowincje fizycznogeograficzne województwa śląskiego wg J. Kondrackiego na tle numerycznego modelu terenu wraz z przykładami obszarów i obiektów o ciekawych walorach przyrody nieożywionej

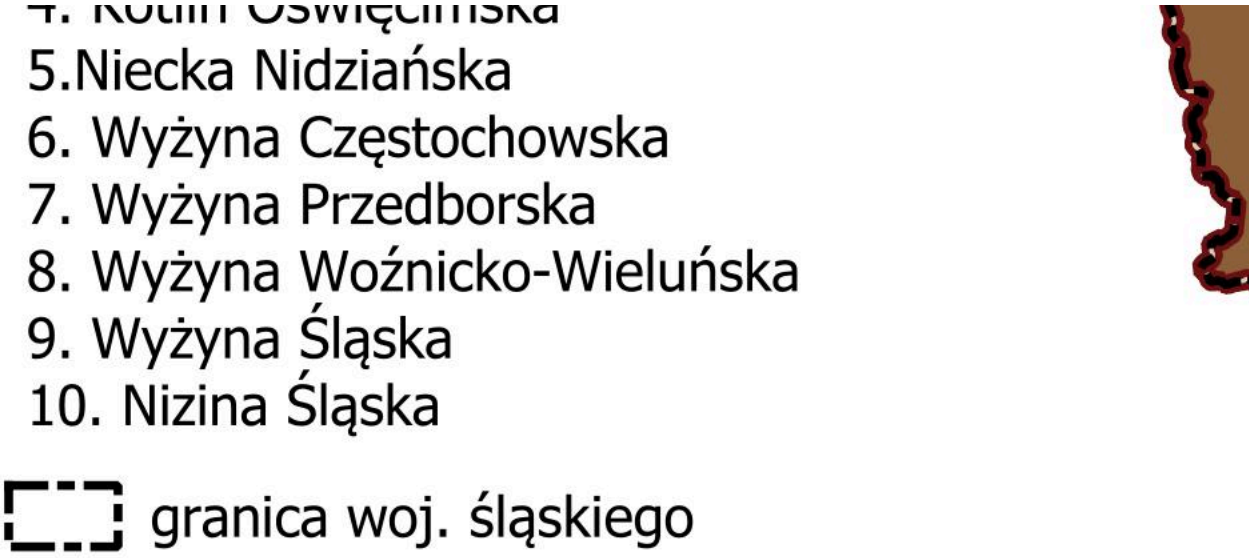

Prowincje fizycznogeograficzne województwa śląskiego na tle numerycznego modelu terenu wraz z przykładami obszarów i obiektów o ciekawych walorach przyrody nieożywionej (2015)

Objaśnienia:
173,6 – najniższy punkt wysokościowy miejscowości Ruda,
1534,1 – najwyższy punkt wysokościowy na zboczach Pilska,
Niż Środkowoeuropejski:
1 – dolina Małej Panwi (dopływ Odry) w okolicach Kokotka,
2 – wysoczyzna lessowa na terenie gminy Pietrowice Wielkie,
Wyżyny Polskie:
3 – górnojurajski ostaniec skalny Skała Miłości nad przełomem rzeki Warty w gminie Mstów,
4 – ruiny zamku Ogrodzieniec wśród skał wapiennych najwyższego wzniesienia Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej (Góra Janowskiego) o wysokości 515,6 m n.p.m.,
5 – nieczynna glinianka iłów górnotriasowych w Lipiu Śląskim k. Lublińca, miejsce występowania górnotriasowych szczątków gadów lądowych,
6 – Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach,
7 – Zabytkowa Kopalnia Węgla Kamiennego „Ignacy" w Rybniku,
Karpaty Zachodnie z Podkarpaciem:
8 – sztuczny zbiornik wodny (Jezioro Paprocańskie) powstały w 1796 roku dla potrzeb nieczynnej Huty Paprockiej w okolicy Tychów,
9 – Pogórze Śląskie przecięte doliną Wisły w okolicy Skoczowa,
10 – Przełom rzeki Soły (dopływ Wisły) dzielący Beskid Mały na część zachodnią (Pasmo Czupla i Magurki) i wschodnią (tzw. Beskid Andrychowski),
11 – nieczynny kamieniołom piaskowców magurskich w Glince przekształcony w teren rekreacyjno-wypoczynkowy.

Ryc. 2. Podział województwa śląskiego na podprowincje, makroregiony i mezoregiony wg J. Kondrackiego

341.26
341.2
341.2
318.57
10
341.11

318.59
10
318.58
341.15
512.1
3
2
341.13 mezoregiony
makroregiony
1. Beskidy Zachodnie
2. Pogórze Zachodniobeskidzkie
3. Kotlina Ostrawska
4. Kotlin Oświecimska

Na początku XXI wieku w środowisku geografów polskich pojawiła się potrzeba weryfikacji i aktualizacji regionalizacji. Prace zostały przyspieszone na skutek nowych przepisów, wprowadzonych tzw. ustawą krajobrazową z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu Dz. U. 2015 r. poz. 774), w ramach wdrażania Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Nowe przepisy stworzyły konieczność identyfikacji, charakterystyki i oceny krajobrazów. Regionalizacja Polski opracowana przez J. Kondrackiego okazała się niewystarczająca, aby można ją było wykorzystać na potrzeby delimitacji, typologii i oceny krajobrazów Polski. Przedstawienia bardziej aktualnej i szczegółowej regionalizacji fizycznogeograficznej podjął się interdyscyplinarny zespół naukowy pod kierunkiem prof. Jerzego Solona z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Państwowej Akademii Nauk (IGiPZ PAN) [1]. Regionalizacja została opracowana w formie mapy podziału fizycznogeograficznego Polski wraz z objaśnieniem, w oparciu o aktualne dane cyfrowe i przestrzenne kraju, w tym dane geologiczne, geomorfologiczne i wysokościowe, z wykorzystaniem narzędzi GIS.

Kontynuacją opracowania mapy była idea opracowania rozszerzonej i ujednoliconej wersji charakterystyki opisowej nowego podziału fizycznogeograficznego. Jako efekt kilkuletniej współpracy wielu autorów z 16 placówek badawczych w roku 2021 została wydana monografia „Regionalna geografia fizyczna Polski". Na treść składa się charakterystyka prowincji i podprowincji oraz wszystkich makro- i mezoregionów występujących na terytorium Polski. Książka opracowana została z myślą o jej wykorzystaniu do prac związanych z audytem krajobrazowym, jednak może pełnić również rolę podręcznika akademickiego, szczególnie z zakresu geografii i gospodarki przestrzennej; przydatna może być również dla specjalistów z zakresu planowania przestrzennego, ochrony środowiska, organizatorów turystyki i rekreacji, autorów przewodników i publikacji krajoznawczych, podróżników, a także dla zainteresowanych rozwojem zrównoważonym. Ponadto regionalizacja fizycznogeograficzna i charakterystyka opisowa regionów wykorzystywana jest w badaniach naukowych, gdzie stanowi podstawowe odniesienie lokalizacyjne, a także w edukacji szkolnej w ramach omawiania zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski.

Poza stosowanymi przez J. Kondrackiego kryteriami rozróżniającymi makro- i mezoregiony (tj. położenie geograficzne, charakter i geneza rzeźby terenu, zróżnicowanie litologiczne) przyjęto, że wyróżnienie mezoregionu jest determinowane głównie przez cechy morfogenetyczno-geomorfologiczne i geologiczno-tektoniczne w warstwach przypowierzchniowych obszaru (do głębokości 10–20 metrów, rzadko głębiej). Aby zidentyfikować poszczególne mezoregiony, muszą one charakteryzować się spójnością oraz podobieństwem cech morfologicznych i morfometrycznych (w tym także powtarzalnością ukształtowania terenu i genezy). W przypadku obszarów o największej różnorodności geomorfologiczno-geologicznej i wysokiej ilości czynników endo- i egzogenicznych, np. wyżyn i gór, jako kluczowe kryterium identyfikacji granic przyjęto strukturę tektoniczną (fałdy, uskoki), warunkującą rzeźbę strukturalną. Jest to szczególnie widoczne w północnej części województwa, gdzie granice mezoregionów nawiązują do lokalnych form tektonicznych. Ważne kryteria to zróżnicowanie morfogenetyczne, morfometryczne, morfologiczne, a także litostratygraficzne. Na obszarach nizinnych główne kryterium wyznaczenia granic mezoregionów to struktura geologiczna i ukształtowanie terenu. W odniesieniu do budowy geologicznej wiodącą cechą była litologia podłoża, a w odniesieniu do rzeźby terenu – spadek terenu. Jednocześnie uwzględniono mozaikę form terenu (elementy wklęsłe i wypukłe różnej genezy). W niektórych przypadkach, gdy nie stwierdzono istotnych różnic morfogenetycznych, wykorzystano dane uzupełniające, dotyczące rozmieszczenia wód powierzchniowych, głębokości pierwszego poziomu wód gruntowych i rodzajów gleb. W przypadku dolin rzecznych celem ustalenia granic brano pod uwagę górną krawędź doliny. Ważnym kryterium w delimitacji mezoregionów był również zasięg ostatniego zlodowacenia w Polsce, który odzwierciedla się w podłożu oraz rzeźbie terenu wielu obszarów.

Modyfikacje metodyki spowodowały zmiany w przebiegu granic mezoregionów, ich uszczegółowienie, a ponadto wzrost liczby mezoregionów w całym kraju z 316 do 344. Zaktualizowaną regionalizację fizycznogeograficzną dla województwa śląskiego przedstawia poniższa tabela i mapa. Nowymi mezoregionami w województwie są:

- Brama Raciborska (318.50) w makroregionie Nizina Śląska (318.5),
- Obniżenie Bojszowa (341.16) w makroregionie Wyżyna Śląska (341.1),
- Kotlina Siewierza (341.27) i Obniżenie Górnej Małej Panwi (341.28) w makroregionie Wyżyna Woźnicko-Wieluńska (341.2),
- Niecka Przyrowska (342.17) w makroregionie Wyżyna Przedborska (342.1),
- Kotlina Olzy (512.12) w makroregionie Kotlina Ostrawska (512.1),
- Międzygórze Jabłonkowsko-Koniakowskie (513.55), Beskid Żywiecko-Kysucki (513.56), Pasma Pewelsko-Krzeczowskie (513.57) w makroregionie Beskidy Zachodnie (513.4-5).

Ze względu na przesunięcia granic jednostek, w granicach województwa znalazły się 3 dodatkowe mezoregiony, które do tej pory leżały poza jego granicami, tj.: Rów Krzeszowicki (341.33) ze względu na przesunięcie granicy Pagórów Jaworznickich (341.14), Wyżyna Olkuska (341.32) – bardzo mały obszar o powierzchni niecałych 2 ha – kosztem pomniejszenia Wyżyny Katowickiej (341.13) oraz Płaskowyż Jędrzejowski (342.21) wydzielony z fragmentu Niecki Włoszczowskiej (342.14).

Z tych samych powodów jedna jednostka – Beskid Makowski (513.48) – znalazła się poza granicami województwa. Obecnie omawiany fragment terenu znajduje się w granicach nowych mezoregionów: Pasma Pewelsko-Krzeczowskiego (513.57) i Beskidu Żywiecko-Orawskiego (513.51). Duże zmiany zaszły w centralnej części województwa, również na poziomie makroregionów. Środkowy fragment Niziny Śląskiej (318.5) w granicach województwa (na południe od Toszka) należy teraz do Wyżyny Śląskiej (341.1), jako nowy mezoregion – Obniżenie Bojszowa (341.16). Północny fragment Niziny Śląskiej, który niegdyś stanowił wschodnią część Równiny Opolskiej (318.57), tworzy nowy mezoregion – Obniżenie Górnej Małej Panwi (341.28) i należy już do Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej (341.2). Do Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej (341.2) włączono również część północno-wschodnią Wyżyny Śląskiej (341.1). Dawniej fragment ten stanowił północno-wschodnią część Garbu Tarnogórskiego (341.12), a obecnie tworzy nowy mezoregion – Kotlinę Siewierza (341.27). Wyżyna Woźnicko-Wieluńska poszerzyła swe granice również w części północno-wschodniej, kosztem Niecki Włoszczowskiej (342.14) na Wyżynie Przedborskiej (342.1). Przebieg granic mezoregionów wg nowej regionalizacji fizycznogeograficznej na tle mezoregionów wg J. Kondrackiego przedstawia rycina nr 5.

Jak wskazują autorzy nowego podziału, wyniki prac to propozycja, która godzi stanowiska większości krajowych specjalistów zajmujących się zagadnieniami podziału fizycznogeograficznego, jednak temat ten jest nadal otwarty i powinien być przedmiotem dalszych analiz.

Wykorzystanie nowej regionalizacji w pracach nad sporządzeniem audytów krajobrazowych województw jest rekomendowane Urzędom Marszałkowskim przez Generalną Dyrekcję Ochrony Środowiska.

Prace nad aktualizacją regionalizacji fizycznogeograficznej skutkują potrzebą podjęcia ogólnopolskiej próby wyznaczenia jednostek regionalnych bardziej dokładnych niż mezoregiony fizycznogeograficzne. W powszechnie stosowanym w Polsce hierarchicznym podziale tych jednostek za najniższy poziom podziału zwykle jest uznawany tzw. mikroregion fizycznogeograficzny. W wielu ośrodkach geograficznych Polski podejmuje się obecnie liczne opracowania mikroregionalizacyjne o charakterze naukowym lub praktycznym, o bardzo różnym zasięgu terytorialnym, jednak metody podziału mezoregionów na mikroregiony nie są powszechnie ujednolicone, a opracowanie wspólnego podejścia wymaga jeszcze wiele pracy w tym zakresie.

Tab. Jednostki podziału fizycznogeograficznego na terenie województwa śląskiego (wg Solon i in. 2018)

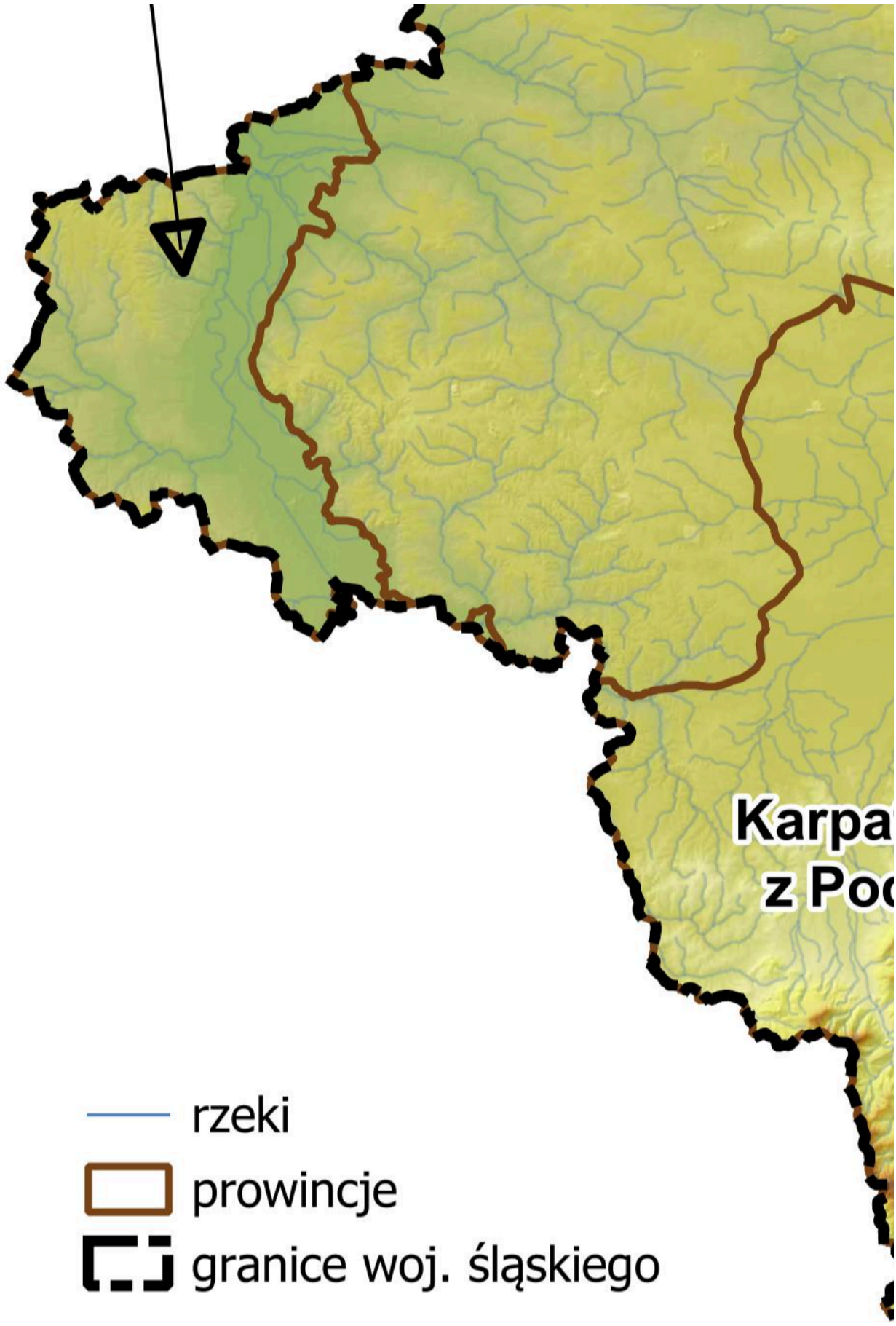
Prowincja	**Podprowincja**	**Makroregion**	**Mezoregion**
31 Niż Środkowoeuropejski	318 Niziny Środkowopolskie	318.5 Nizina Śląska	318.50 Brama Raciborska
			318.57 Równina Opolska
			318.58 Płaskowyż Głubczycki
			318.59 Kotlina Raciborska
34 Wyżyny Polskie	341 Wyżyna Śląsko-Krakowska	341.1 Wyżyna Śląska	341.11 Chełm
			341.12 Garb Tarnogórski
			341.13 Wyżyna Katowicka
			341.14 Pagóry Jaworznickie
			341.15 Płaskowyż Rybnicki
			341.16 Obniżenie Bojszowa
		341.2 Wyżyna Woźnicko-Wieluńska	341.21 Wyżyna Wieluńska
			341.22 Obniżenie Liswarty-Prosny

Prowincja	Podprowincja	Makroregion	Mezoregion
			341.23 Próg Woźnicki
			341.24 Próg Herbski
			341.25 Obniżenie Górnej Warty
			341.26 Obniżenie Krzepickie
			341.27 Kotlina Siewierza
			341.28 Obniżenie Górnej Małej Panwi
		341.3 Wyżyna Krakowsko-Częstochowska	341.31 Wyżyna Częstochowska
			341.32 Wyżyna Olkuska
			341.33 Rów Krzeszowicki
			341.34 Garb Tenczyński
	342 Wyżyna Małopolska	342.1 Wyżyna Przedborska	342.13 Próg Lelowski
			342.14 Niecka Włoszczowska
			342.17 Niecka Przyrowska
		342.2 Niecka Nidziańska	342.21 Płaskowyż Jędrzejowski
			342.22 Wyżyna Miechowska
51 Karpaty Zachodnie z Podkarpaciem Zachodnim i Północnym	512 Północne Podkarpacie	512.1 Kotlina Ostrawska	512.11 Wysoczyzna Kończycka
			512.12 Kotlina Olzy
		512.2 Kotlina Oświęcimska	512.21 Równina Pszczyńska
			512.22 Dolina Górnej Wisły
			512.23 Podgórze Wilamowickie

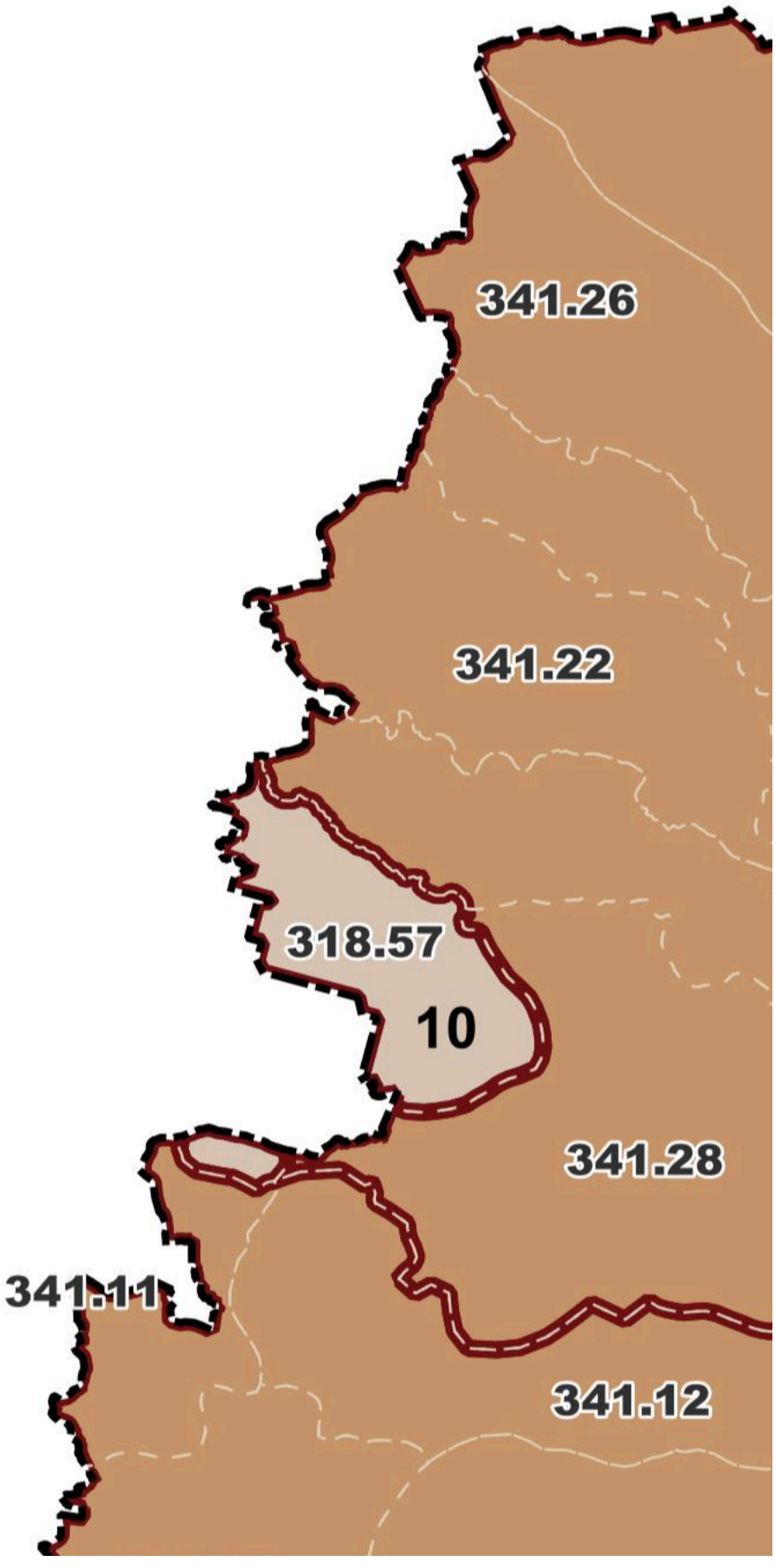
Prowincja	Podprowincja	Makroregion	Mezoregion
	513 Zewnętrzne Karpaty Zachodnie	513.3 Pogórze Zachodniobeskidzkie	513.32 Pogórze Śląskie
		513.4–5 Beskidy Zachodnie	513.45 Beskid Śląski
			513.46 Kotlina Żywiecka
			513.47 Beskid Mały
			513.51 Beskid Żywiecki
			513.55 Międzygórze Jabłonkowsko-Koniakowskie
			513.56 Beskid Żywiecko-Kysucki
			513.57 Pasma Pewelsko-Krzeczowskie

Ryc. 3. Podział województwa śląskiego na prowincje wg Solon i in. (2018) na tle rzeźby terenu

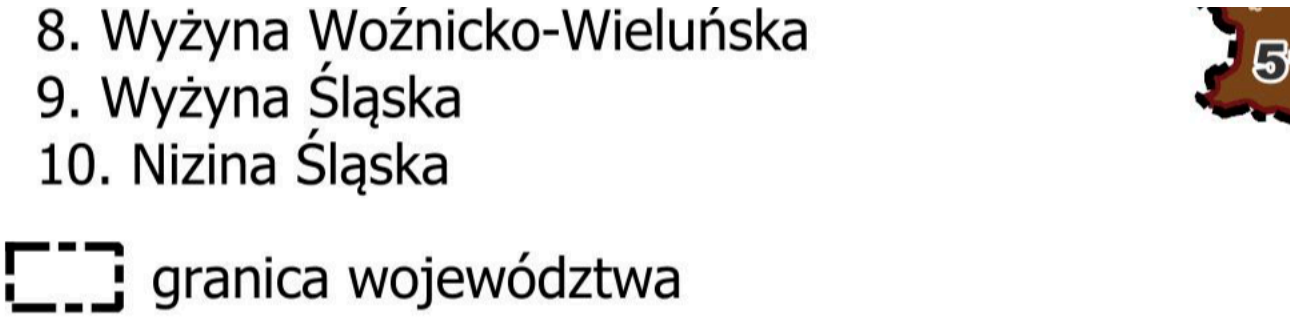

Niż
Środkowoeuropejski

Karpa
z Poc
rzeki
prowincje
granice woj. śląskiego

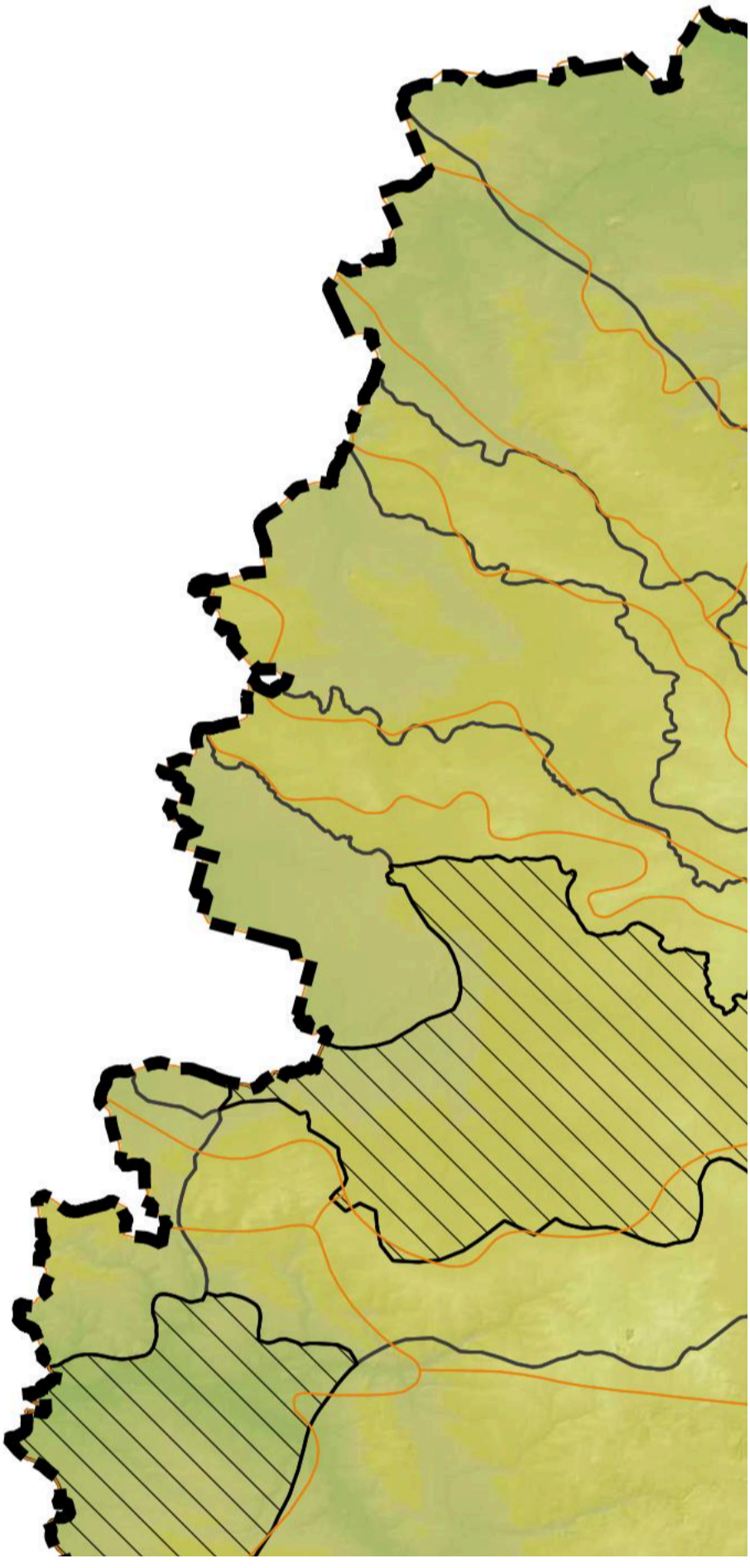
Ryc. 4. Podział województwa śląskiego na podprowincje, makroregiony i mezoregiony wg Solon i in. (2018)

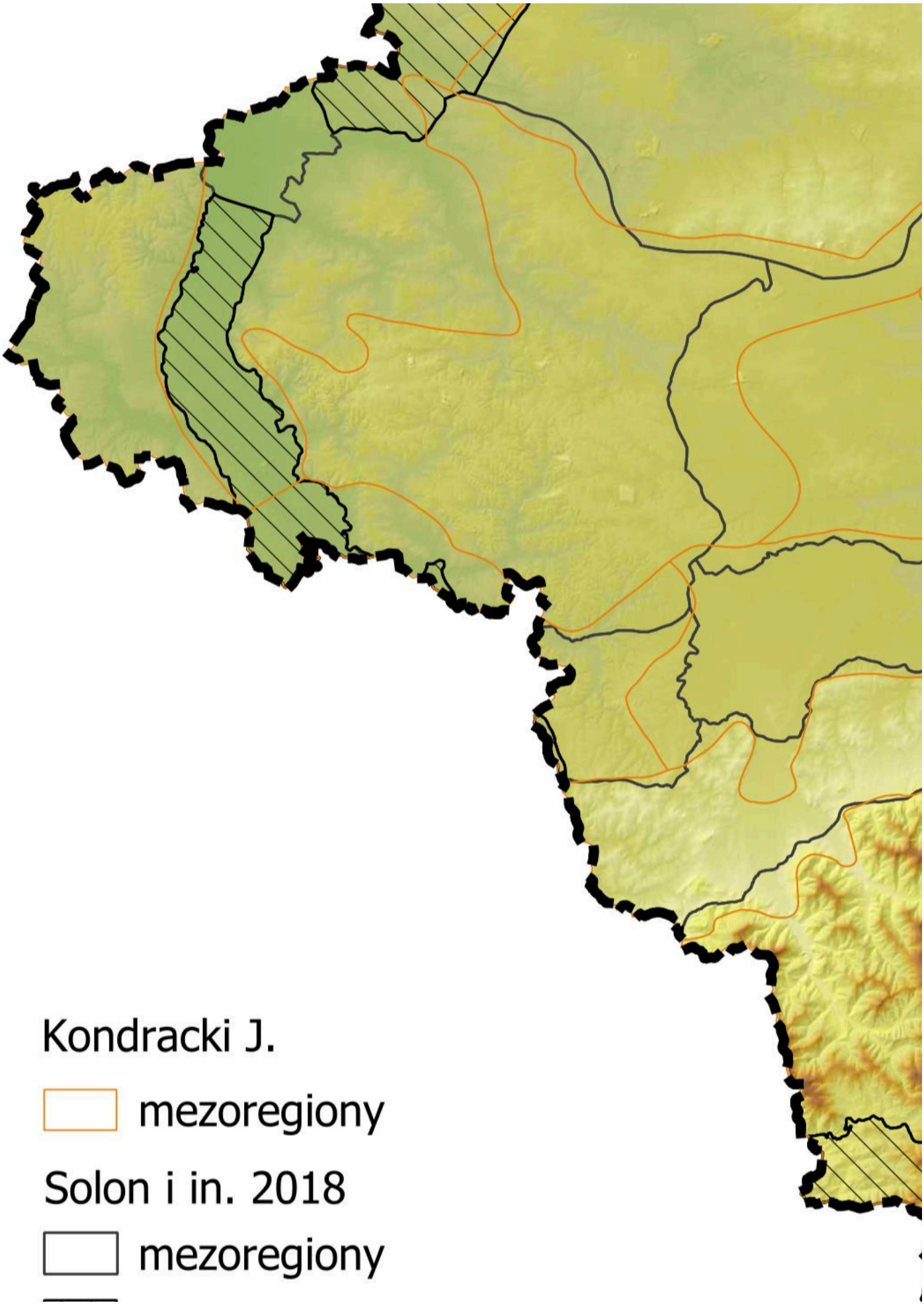

341.26
341.22
318.57
10
341.28
341.11
341.12

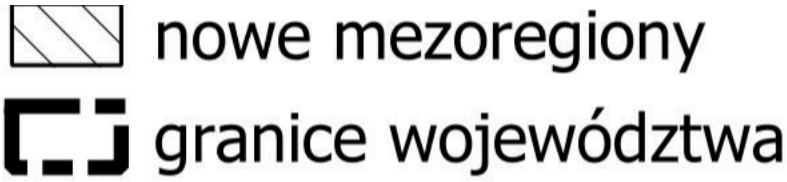

341.16
341.
9
318.59
318.58
10
341.15
512
512.22
3
512.12
341.13 mezoregiony
makroregiony
1. Beskidy Zachodnie
2. Pogórze Zachodniobeskidzkie
3. Kotlina Ostrawska
4. Kotlin Oświęcimska
5.Niecka Nidziańska
6. Wyżyna Krakowsko-Częstochowska
7. Wyżyna Przedborska

Ryc. 5. Przebieg granic mezoregionów wg nowej regionalizacji fizycznogeograficznej (Solon i in. 2018) na tle mezoregionów wg J. Kondrackiego

Kondracki J.
mezoregiony
Solon i in. 2018
mezoregiony

Literatura

1. Jerzy Kondracki 1908-1998. Prace i Studia Geograficzne 2008, t. 40. Uniwersytet Warszawski. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, s. 101-102
2. Richling A., Solon J., Macias A., Balon J., Borzyszkowski J., Kistowski M. (red.) 2021. Regionalna geografia fizyczna Polski, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
3. Solon J., Borzyszkowski J., Bidłasik M., Richling A., Badora K., Balon J., Brzezińska-Wójcik T., Chabudziński Ł., Dobrowolski R., Grzegorczyk I., Jodłowski M., Kistowski M., Kot R., Krąż P., Lechnio J., Macias A., Majchrowska A., Malinowska E., Migoń P., Myga-Piątek U., Nita J., Papińska E., Rodzik J., Strzyż M., Terpiłowski S., Ziaja W. 2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data, Geographia Polonica, 91, 2, s. 143-170.
4. Solon J., Chmielewski T.J., Myga-Piątek U., Kistowski M. 2015. Identyfikacja i ocena krajobrazów Polski – etapy i metody postępowania w toku audytu krajobrazowego w województwach, Problemy Ekologii Krajobrazu, XL.
5. Solon J., Myga-Piątek U. 2018. Mikroregionalizacja fizycznogeograficzna – w poszukiwaniu standardowej metody [w:] Kistowski M., Myga-Piątek U., Solon J. (red.). Studia nad regionalizacją fizycznogeograficzną Polski, Prace Geograficzne, 266, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
6. Mapa i zdjęcia (ryc. 1) - Tokarska-Guzik B., Chybiorz R., Parusel J.B. (red.) 2015. Baza danych przestrzennych w zarządzaniu zasobami środowiska przyrodniczego województwa śląskiego. Uniwersytet Śląski, Katowice.
7. Mapy (ryc. 2 - ryc. 5) – opracowanie własne.

Dodana: 6 czerwca 2025 12:18 Zmodyfikowana: 24 lipca 2025 09:29